

135326

Linn Gjelstuep
43
12/6
drag
Næringsdepartementets befullmektige
herr disponent Monrad Fetteresen,
O s l o.

Ifølge telefonsamtale av igår forstod jeg Dem slik at De var enig med meg i mit forslag om en ny fellesbedrift for reparasjon og service av kontormaskiner, men at De mente at derved ~~jeg selv~~ som forslagsstiller måtte reise bort, vilde det bli vanskelig å få myndighetene til å gå med på forslaget, ikke minst på grund av det arbeidspress som for tiden er tilstede overalt hvor denslags skal avgjøres. Det vilde ha været lettere å gjennomføre om forslagsstilleren hadde kunnet stå til Departementets ~~tjeneste~~. Dessuten var det en videre vanskelighet, nemlig å finne en habil mann som leder.

Jeg er også fuldt opmerksom på disse vanskeligheter. Jeg skulde med glede bistått efter evne med det forberedende arbeide, og om det hadde været noe ønske herom vilde jeg ha været parat til å påta mig gjennomføringen efter Departementets retningslinjer, men det kan jo ikke gjøres.

Imidlertid vil det sees av mit forslag at direktør G.A.Gjessing har gitt det sin tilslutning og i betraktning herav mener jeg at han også på samme vis som meg selv gjerne vil stå til tjenste.

Jeg vil derfor tillate meg å foreslå at direktør Gjessing, om han er villig hertil, overtar den opgave som kunde tenkes å bli meg pålagt i anledning gjennomføring av forslaget. Jeg føler meg forvisset om at saken hermed vil fremmes på en utmerket måte. Hvis direktør Gjessing er villig hertil vil han sikkert også finde den rette mann som leder.

Gjennemslag herav er sendt til:

- 1) Norges Kjøpmannsforbund
- 2) Direktør G.A.Gjessing.

Heil og sæl
KONTORMASKIN
FORHANDLERNES FORENING

Sophus Norager
formann

- 2 -

Forholdet er idag for den del av Norge som ikke ligger nedenfor Mo i Rana, at vi samtidig har en norsk konge som utøver regjeringsmakt gjennom sin regjering med et potensielt norsk Storting og en tysk okkupasjonsmyndighet med et norsk administrasjonsstyre som mellomledd mellom sig og den norske administrasjon og befolkning. Det sier sig selv at en ikke, hvis der er uoverensstemmelser mellom påbud fra disse to sett myndigheter, kan lystre dem begge. Der må fölgelig finnes en skillelinje mellom de tilfeller hvor den överste myndighet rettslig sett tilligger den ene og den annen.

Rent rettslig er det förste spørsmål, om en regjering som ikke alene faktisk, men også rent geografisk mangler mulighet for å håndheve sin myndighet overhodet kan gi påbud for det område hvor den ikke kan utöve myndighet. Dette spørsmål er der for tiden ikke grunn til å undersøke.

Det som for tiden har interesse er spørsmålet om hvor langt okkupasjonsmakten og administrasjonsrådets myndighet går.

Innledningsvis er å si at "den lovmessige makt faktisk er gått over til okkupanten" (Haagerkonvensjonens art. 43) for det foran nevnte område, hvilket som bekjendt er den overveiende del av Norge. Det befinner sig "faktisk under den fiendtlige hers myndighet". Og denne myndighet "er befestet og istand til å gjøre sig gjeldende" (Haagerkonvensjonens art. 42.).

Krig er så gammel som de menneskelige samfund. Det kan ikke med noen rimelighet bestrides, at krigens lov oprinnelig har vært, at makt er rett. Men dette gjelder ikke ubegrenset. Visse idéer har kjempet sig frem til seier, således at de er blitt en bestanddel av den civiliserte verdens felles tankeverden. De er i ingressen til fjerde Haageroverenskomst uttrykt således: "Befolkningen og de krigførende skal beskyttes av og stilles under folkerettens prinsipper, således som det fremgår av fastslåtte sedvaner mellom civiliserte nasjoner, av menneskehetens love og av den offentlige samvittighets krav".

Dernest har de deltagende i Haagerkonvensjonene av 1907 - 1910 uttrykkelig forbundet sig til i krigstilfelle å overholde visse bestemte regler. Av interesse i vår forbindelse er reglementet angående landkrigens lover og sedvaner art. 42 ff. hvorav hitsettes:

- 3 -

Art. 42.

"Et område betraktes som okkupert, når det faktisk befinner sig under den fiendtlige hærs myndighet.

Okkupasjonen utstrekker sig kun til de områder, hvor denne myndighet er befestet og istand til å gjøre sig gjeldende."

Art. 43.

"Når den lovmessige makt faktisk er gått over til okkupanten, skal denne ta enhver forholdsregel, som beror på ham, for såvidt mulig å gjenoprette og sikre den offentlige orden og det offentlige liv; okkupanten skal herunder respektere de love, som gjelder i landet, med mindre der foreligger absolutte hindringer derfor".

Art. 44.

"Det er forbudt en krigførende å tvinge befolkningen på et okkupert område til å gi opplysninger om den annen krigførendes hær eller forsvarsmidler."

Art. 46.

"Familiens ære og rettigheter, individenes liv, den private eiendom, den religiøse overbevisning og religionsövelsen skal respekteres.

Privat eiendom kan ikke inndras."

Art. 48.

"Hvis den okkuperende på det besatte område opkrever skatter, toll og avgifter, som er pålagt til fordel for staten, skal han såvidt mulig følge de for ligningen og skattefordelingen gjeldende regler og det påligger da den okkuperende å utrede utgiftene til administrasjonen av det besatte område i den utstrekning hvori den lovlige regjering var forpliktet hertil."

Art. 49.

"Andre pengeytelser enn de i forrige artikkel omhandlede skatter kan den okkuperende kun opkreve på det besatte område; når det skjer til armeens behov eller til områdets administrasjon."

Art. 51.

"Ingen ytelser skal opkreves uten i kraft av skrevet pålegg under en selvstendig kommanderende generals ansvar.

Der skal såvidt mulig ikke skrives til sådan opkreving uten efter de gjeldende regler for ligning og skattefordeling.

For enhver ytelse skal et mottagelsesbevis leveres yteren."

Art. 52.

"Ytelser in natura og tjenester kan kun fordres av kommuner og innvånere, når det er til okkupasjonsherens behov. De skal stå i forhold til landets hjulpekilder og skal ikke være av den natur, at de innebærer forpliktelse for befolkningen til å ta del i krigsoperasjonene mot fedrelandet.

Ytelsene og tjenestene kan kun fordres med bemyndigelse av den, som kommanderer på vedkommende besatte sted.

Ytelser in natura skal såvidt mulig betales kontant; hvis dette ikke gjøres, skal de bekreftes ved kvitteringer og de skyldige summer betales snarest mulig.

Art. 53.

"Den hær, som holder et område besatt, kan kun bemektige sig de rede penger, kapitaler og fordringer, som i egentlig forstand tilhører Staten, våbenoplag, befordringsmidler, magasiner, proviant og overhodet enhver rörlig eiendom, staten tilhørende, som kan tjene krigsoperasjonene.

Alle midler til forsendelse og transport på land, sjö eller i luften av meddelelser, personer eller ting - bortsett fra de tilfelle, som er ordnet ved sjöretten -, såvelsom våpenoplag og overhodet alle slags krigsfornödenheter kan tages, selv om de tilhører private personer, men skal erstattes; skadeserstatningen ordnes ved fredsslutningen".

På basis herav kan visse almindelige regler oppstilles. En må imidlertid ha for öie at disse selv og i særdeleshet spørsmålet om de faktiske forhold, som er avgjørende for deres anvendelse ikke kan diskuteres på like fot. En kan ikke overfor en okkupasjonsstyrke si at dette eller hint vil vi prosedere om. Der finnes med andre ord ingen jevnbyrdighet. Den forståelse som okkupasjonsmyndighetene hevder blir inntil videre avgjørende.

For det förste er det uomtvistelig at innen det besatte område går okkupasjonsmyndighetens bestemmelser foran den ordinære norske regjerings bestemmelser. Den siste kan ikke ved noen forordning gyldig pålegge den norske befolkning å foreta eller undlate noe, som okkupasjonsmakten forbyr eller forlanger, såfremt okkupasjonsmaktens påbud ikke ligger utenfor grensene av en okkupasjonsmyndighets rettslige beföielse. Herav er fölgten at den heller ikke senere kan gjøre ansvar gjeldende mot norske borgere fordi disse ikke har rettet sig efter dens - regjeringens - forholdsordrer, når disse var i strid med okkupasjons-myndighetenes bestemmelse.

For det annet må det være klart at okkupasjonsmyndigheten ikke har adgang til å forföie over eller gi påbud vedkommende verdi-

- 5 -

gjenstander som ikke er innenfor dets maktområde. Den vil derfor ikke rettsmessig kunne utnytte fordringer på personer utenfor okkupasjonsområdet eller verdipapirer hvis betalingssted er utenfor dette.

Et spørsmål som ikke var ganske lett å besvare, er ikke lenger særlig aktuelt, nemlig om stillingen, hvor en bedrifts organer hadde tilhuse innenfor okkupasjonsområdet, mens bedriften selv lå utenfor dette. Min oppfatning var - og er - at i så fall kunde det ikke pålegges styret å gi bedriftene ordre til å etterkomme okkupasjonsmyndighetenes bestemmelser.

Forinnen jeg for øvrig går over til enkeltheter, bør der formentlig sies noen ord om administrasjonsstyrets rettslige stilling og myndighet..

Administrasjonsstyret har en dobbelt hjemmel, oppnevningen ved Høyesterett og godkjennelse fra okkupasjonsmaktens side. Allerede den første gir den en betydelig rettslig status. Et land eller en del av et land kan ikke være uten administrasjon, og ved sin forsvinnen efterlot den utövande og lovgivande myndighet et tomrum, som simpelthen måtte utfylles. Ingen annen enn den fremdeles virkende tredje statsmakt kunne gjøre dette. Vi må derfor gå ut fra at Administrasjonsrådet så langt myndigheten er det overdratt av Høyesterett er suverent. Enn sterkere blir denne suverenitet ved at det - innen visse grenser - erkjennes av okkupasjonsmakten som utførende organ. Så langt okkupasjonsmaktens myndighet rekker, er derfor Administrasjonsrådets bestemmelser fattet med okkupasjonsmyndighetens bifall endelige og bindende, selv om de ligger utenfor hittil gjeldende rettsregler. Hvorvidt der foreligger "absolutte hindringer" for å følge disse, må efter sakens natur endelig avgjøres av okkupasjonsmakten.

Følgende spesielle spørsmål er stillet mig og er av mig besvart således:

1. Er pålegg fra Administrasjonsrådet forpliktende for rettssubjekter i det okkuperte område ?

Svar:

Ja, forsåvidt de enten ligger innen rammen av norsk lovgivning eller er hjemlet ved bestemmelse av okkupasjonsmakten uten at denne positivt kan sies å krenke Haager-konvensjonen.

2. Kan Administrasjonsrådet fritas for forpliktelser efter gjeldende norsk lov og forskrifter ?

Svar:

Som ovenfor.

3. Kan Administrasjonsrådet foreta forandringer i kontrakter inngått med den norske stat ?

Svar:

Som ovenfor.

4. Er nye lover og forordninger som efter 9/4-1940 utstedes av den norske regjering bindende for rettssubjekter i det okkuperte område ?
Gjelder f.eks. det av Regjeringen utstedte moratorium i det okkuperte område ?

Svar:

Nei.

5. Er man i det okkuperte område forpliktet til å innbetale forfalne skatter og avgifter til Staten - og til kommunene ? (Er det tilfelle med hensyn til kommunene avgjørende om betalingsstedet er innenfor det okkuperte område selv om en større eller mindre del av kommunen er utenfor).

Svar:

Ja, overensstemmende med Administrasjonsrådets, av okkupasjonsmakten godkjente bestemmelser.

6. Gjelder i bekreftende fall fremdeles en arbeidsgivers forpliktelser til å trekke for skatt ?

Svar:

Ja.

7. Kan der optrekkes nogen grense for hvad private personer er forpliktet til å foreta for den okkuperende makt ?

Svaret gis i og med en henvisning til hvad der foran er sagt om Haagerkonvensjonen.

Praktisk talt vil der overfor et påbud fra okkupasjonsmakten ikke være annen grense enn at dette ikke er rettmessig og ikke kan forlanges etterkommet, med mindre arbeidet er til okkupasjonshærens behov og ikke går ut på å hjelpe okkupanten i hans foretagende mot den norske hær.

Erstatning skal i alle tilfelle erlegges.

8. Er der nogen formalia å iaktta - för man påtar sig å utføre arbeide eller utleverer varer ?

Svar:

Nei, ikke andre enn de som en fornuftig forretningsmann normalt vil forlange opfylt.

9. Hvad forstås med at "ydelse in natura og tjenester er til

okkupasjonshærens behov"? (Jfr. Haag-konvensjonens § 52). Er det her kun tale om mat og drikke etc. (til mennesker og dyr) - eller omfatter begrepet alle slags ydelser som "den som kommanderer", anser å være til hærens behov?

Svar:

Kommandomyndighetens begrunnede opfatning vil være avgjørende for enhver som befinner sig under hans makt.

10. Er man f.eks. forpliktet til å gjenopbygge en av den norske armé ødelagt bro:

- a. Hvis broen påstås kun å tjene det okkuperte lands civile interesser, og
- b. Hvis broen utvilsomt i første rekke tjener okkupasjonshærens interesser?

Svar:

ad. a: Ja,

ad. b: Til gjenopbygning av offentlige broer er en formontlig i alle tilfelle forpliktet til å yde sin medvirkning når det forlanges. Forøvrig vil svaret avhenge av om arbeidet kan sies å være "deltagelse i krigsoperasjoner mot fedrelandet".

11. Er man forpliktet til å utføre arbeidet på en flyveplass som kun tjener okkupasjonshærens militære formål? Er det i så henseende nogen forskjell om arbeidet gjelder reparasjon av påført krigsskade eller utvidelse av bestående anlegg?

Svar:

Som til foregående spørsmål.

12. Når "alle slags krigsfornødenheter kan tas" (jfr. § 53), gjelder dette da kun ferdige varer? - eller kan det også forlanges at nye varer produseres?

Svar:

Det kan ikke forlanges at en fabrikerer krigsfornødenheter til bruk mot eget lands militærmakt.

13. Er et rettssubjekt i det okkuperte område forpliktet til å oppfylle kontrakter inngått med rettssubjekter utenfor området?

Svar:

Prinsipielt ja, men selvfølgelig under forutsetning av at prompte oppfyllelse av den annen parts forpliktelser er sikret.

14. Er en okkupasjon force majeure for rettssubjekter innenfor det besatte område med hensyn til kontrakter inngått med a. England - Frankrike, b. Tyskland, c. Danmark, d. andre land?

Hvordan stiller det sig med hensyn til

a. oppfyllelse av kontrakter av enhver art, som för krigen er inngått med rettssubjekter i Tyskland?

b. inngåelse av nye kontrakter med sådanne rettssubjekter?

- 8 -

Svar:

Okkupasjonen er force majeure overfor alle okkupantens fiender. Den kan selvfølgelig være generell force majeure, nemlig når den hindrer fabrikasjonen eller leveranse.

I det okkuperte område må en oppfylle kontrakter, inngått på forhånd med innvånere av den okkuperende makt. Jeg kan ikke se at der er nogen grunn til ikke også å slutte nye kontrakter.

Erbödigt

sg. Kristen Johanssen

og 2 representanter for Reichskommissariatet.

Ingen av disse herrer er dradd til ansvar for dette aklatante krigsviktige arbeid. Hadde imidlertid en NS-Mann hatt noe med dette å gjøre ville det utvilsomt ha skaffet ham flere års ekstra fengselsopphold. - Arbeidet ble overlatt til private entreprenører, som således fikk førstehånds kjennskap til at det var gøutert på høyeste/hold, at arbeider av krigsviktig art farefritt kunne utføres, når bare de tyske myndigheter ba om å få arbeidet utført. Hvor meget mindre betenkelig måtte det da ikke være å sette igang bygging av barakker som i alle fall medførte den fordel for den civile befolkning at borgerne ble spart for smerte-fulle innkvarterings- og husrumsbeslagleggelse.

I samme retning måtte det også trekke at administrasjonsrådets formann, fylkesmann Christensen i et offentlig foredrag kunne uttale følgende:

"Alt må være forsøkt før vi går over til å bli tysk provins. Skjer det, har det likevel utsikter med oss."

En uttalelse av en ledende mann innen fagorganisasjonen, Elias Volan, måtte også være tungt.

"Jeg ville ikke være på den linje, at vi skulle velge jernhelen. Det gjelder verdier enn kongehuset."

Allikevel følte næringslivets menn seg ikke trygge. De utba seg gjennom Norges Industriforbund nærmere forholdsregler. Forbundet satte seg i forbindelse med fhv. regjeringsadv. Kristen Johannsen, som i skriv av 27/5 1940 bl.a. uttalte:

Det er " uomtvistelig at innen det besatte område går okkupasjonsmyndigheter -es bestemmelser foran den ordinære regjerings bestemmelser. Den siste kan ikke ved forordning forordningsgyldig pålegge den norske befolkning eller undlate noe som okkupasjonsmakten å byr eller forlanger, såfremt okkupasjonsmaktens påbud ikke ligger utenfor grensene av denne okkupasjonsmyndighets rettslige beføyelse. Herav er følgen den at en heller ikke senere kan gjøre ansvar gjellende mot norske borgere, fordi disse ikke bare har rettet seg etter denne reg -ingens) forholdsordrer, når disse var i strid med okkupasjonsmyndighetenes bestemmelser."

Denne uttalelse ble sirkulært til Norges Industriforbunds samtlige medlemmer.

Stillingen var altså den at det norske næringslivs menn ikke behøvet nære noen ang. lse eller ha betenkeligheter med å inngå kontrakter med eller utføre arbeider for de tyske myndigheter. Opphevelsen av administrasjonsrådet og utnevnelsen av de kommisariske stats-der kunne ikke bringe noen endring i dette forhold, så meget mere som de kommisariske stats-der oppnevnelser ikke foranlediget høyesterett til å frøkke med noen protest. Høyesterett ble som bekjent av på et senere tidspunkt og på en sak av langt mindre betydning. Administra-

Landets tilbaketreden foregikk lenge etterat regjeringen Nygårdsvold hadde forlatt landet. Landet var da forlengst okkupert i sin helhet og derfor underlagt Haagerkonvensjonens regler og folkerettens bestemmelser.--

Den 9 juni 1940 utstedte regjeringen en erklæring om at krigen var opphørt i Norge og bare skulle fortsette på andre fronter. Uten noensomhelst kjennskap til folkerettens bestemmelser var det klart for enhver at Norge nu var underlagt okkupantens styre, og at enhver borger hadde plikt til å rette seg etter okkupantens bestemmelser. I full overensstemmelse med folkeretten kunne derfor forretninger avsluttes med okkupantens og hans organer. Om der altså kom forordninger fra regjeringen i London, hvad det i den første tid ikke gjorde og om sådanne forordninger var blitt kunngjort for det norske folk, hva som ikke skjedde og som under hele krigen ikke kunne skje på noensomhelst betryggende måte, så var enhver i sin fulle og klare rett, når han utførte oppdrag for okkupanten.--

Etterat okkupasjonen var fullbyrdet og regjeringen hadde forlatt landet, ba Norges Industriforbund fhv. regjeringsadv. Kristen Johannsen om en tilleggsuttalelse. I skriv av 14 juni 1940 uttalte denne følgende:

"De har ønsket en tilleggsuttalelse fra meg på grunnlag av det faktum at den norske hærledelse har oppgitt kampen. Resultatet herav og av det engelsk-franske tilbaketog fra Narvik-området, er at den tyske hær makt ubestridelig er å oppfatte som okkupant av hele Norge, og videre at Haagerkonvensjonens art. 44 og 52 blir uten anvendelse for så vidt som disse beskytter norske personer mot tvangsmessig hjelp ydet okkupasjonsmakten under dens militære operasjoner mot landets egen stridsmakt.-- Videre følger av Haagerkonvensjonens art. 43 og 45 at okkupasjonsmakten har all den administrative myndighet som normalt tilkommer landets regjering. Konsekvensen er at enhver norsk borger -- eller selskap er lovlige og lovliggjort til å slutte kontrakter med okkupasjonsmakten om ethvert arbeide og enhver prestasjon innen rikets område." Videre heter det i skriveleien: "Hvorvidt man også er forpliktet til å utføre slikt arbeid vil avhenge av om man etter landets lov er forpliktet hertil, eller om utførelsen er til okkupasjonens behov."

Regjeringsadv. Kristen Johannsen må betegnes som et ledende, høytstående og autoritært juridisk hold. Ved hans fratreden uttalte da også høyesterett at han var den ypperste representant for norsk sakforstand, som overhodet hadde opptrått for dens skranker. Hans uttalelse var dertil uforbeholdent endosert av en av landets største og mæktigste næringsorganisasjoner. Etter dette måtte enhver forretningsmann anse seg som værende i sin fulle rett når han gjorde forretninger med tyskerne. Det var ikke bare fullt lovlig, men det måtte også

frømstille seg helt nødvendig, ettersom det jo gjalt å holde arbeidslivet igang og arbeidsledigheten fra livet. Den tyske administrasjon var dessuten da også den eneste som kunde skaffe næringslivet råvarer og hjelpemidler til erstatning for den tapte oversjøiske import. Det civile norske behov kunne ikke tilfredsstilles med mindre tyskerne fikk sine andeler av den norske industriproduksjon. -

Følgene av disse konstellasjoner var også den at det ene firmas engasjement med tyskerne trakk det annet med seg, også firmaer om hvis nasjonale sinnelag og patriotiske forpliktelser der ikke kunne herske tvil. Der utviklet seg etter hånden et formelig kappløp, en intens konkurranse om ordrene fra den tyske vernemakt.

Å nevne alle de store, mellomstore og mindre firmaer som under Administrasjonsrådets slagord "samarbeide med okkupanten" gjorde sitt ytterste for å sikre seg tyske ordre, utføre dem på den mest tilfredsstillende måte og sikre seg gode tyske forbindelser, er selv-
sagt/alt/ ugjørilig. Det er lettere å nevne dem som ikke gjorde det, om sådanne firmaer i det hele tatt eksisterer i nevneverdig omfang, noe en har grunn til å tvile på, når en betenker at en hver ordre betinger underleverandører, hjelpere og hjelperees hjelpere i lange rekker. En del eksempel omfattende enkelte landskjente firmaer og en del bransjer som var særlig sterkt engasjert vil vise de uoverskuelige dimensjoner begrepet "kriseprofitører" har. Norske Hydro - vårt ledende industrikonsern - leverte inntil 25 % av sin kvelstoffproduksjon til støtte for den tyske ammunisjonsfabrikasjon. Selvsagt var dette et pålegg, som måtte etterkommes, men pålegget ble utført under innsats av uten enhver antydning av sabotasje. Det samme kan sies om de svære kvanta tørr-is (kullsyre-is) som Norsk Hydro leverte og som muliggjorde en betydelig eksport av fisk til akselmaktene og deres armeer. Fra første stund av leverte også Norsk Hydro det beryktede tungtvann til tyskerne. Etter uttalelser i pressen av gen. sekretær Aubert måtte denne allerede sommeren 1940 ha vært klar over tungtvannets betydning for atomsprenningen som jo til slutt avgjorde krigen med Japan. Herr Aubert var meget stolt over at Hydro hadde levert 135 kg. tungtvann til Frankrik, et kvantum som gikk videre til England og Amerika og som muliggjorde atombombens konstruksjon. Men han nevnte intet om de mangedobbelte kvanta Hydro leverte til tyske atomforskning og heller intet om den konkurranse, som utviklet seg mellom tyske og norske kjemikere, fysikere og ingeniører i retning av produksjonsforbedringer. Hydro sendte sin egen driftsbestyrer til Tyskland for å sette seg inn i de tyske eksperters forslag og Hydro utarbeidet selv egne tilleggsmetoder, forbedringer og oppfinnelser. Sammen med okkupantens finansieringsinstitutt i Berlin deltok Hydro med en tredjedel av aksjekapitalen startingen av A/S Nordisk Lettmetall til produksjon av de overordentlig viktige krigsråstoffer,

aluminium og magnesium. Firmaet stilte hele sitt store apparat av fagfolk og materiell til disposisjon for en hurtigst mulig realisasjon av planene og utførelse av anleggene. Noen sabotasje eller mangel på god vilje var det ikke tale om før anleggene ble bombet i 1944. Tvertimot uttalte en av selskapets direktører i en tale for firmaets arbeidere og funksjonærer på Rjukan (visstnok så sent som i 1942) at alle måtte være beredt til at yde sitt yderste for å fremme produksjonen, og den som ikke gjorde det hadde en ikke noen bruk for. Uten dette intende og initiativrike samarbeide hadde tyskerne hverken kunnet skaffe seg nevneverdig kvanta tungt vann eller gjennomføre sine lettmetallplaner i Norge.

Om den norske industri kan det generellt sies at den var utsatt for tyske pålegg og at etterkommelsen av disse pålegg var meget lett å kontrollere av tyskerne. Disse pålegg ble mottatt meget villig og industrien benyttet anledningen til å forbedre anleggene og øke produksjonen.

Alle gruve- og mineralforekomster var engasjert for tyskerne og kapasiteten utnyttet i størst mulig grad under de forhåndenværende forhold.

Den store mengde av små, middelstore og store mekaniske mekaniske verksteder var fullt opptatt med ordres fra den tyske krigs- og handelsmarine, idet de bygget jern- og tre-skiper og utførte reparasjoner. Akers Mek. verksted innførte dobbelt skift. Alle hjelpeindustrier leverte fortløpende varer, materialer og maskindeler. Strømmens verksted leverte XX-fra sitt store stølstoperi med stor intensitet stålpropeller og stevner. På samme måte leverte Eureka Mek. Verksted pumper, Nabbetorp dekkmaskiner, Christiania Spikerverk nagler, like som den hele, lange rekke av underleverandører leverte deler og verktøy vel vitende om at alt dette gikk til dekning av viktige tyske krigsbehov. Elektrisk Bureau leverte skips- og land-rapid apparater, sendere og mottakere, peileapparater og lignende høyviktige krigsredskaper. Norsk Elektrisk og Brovæn Boveri, Fer Fure, Nasjonal industri og tallrike andre bedrifter til fremstilling av elektriske apparater, maskiner og materiell, arbeidet i største omfang direkte for den tyske værmekt.

De store anlegg som Nordag og Nordisk Lettmetall satte igang var bare en brøkdel av denne omfattende virksomhet. Forøvrig nevnes Vulkan, Kværner Brug, Myrens Verksted, Rodeløkkampen og Akerselvns Mek. verksteder, Drammens jernstøperi, Alfred Andersen, Larvik, Ola Jacobsen, Brevik, Mjølner, Betgen osv.

Hele automobilbransjen med dens tallrike underbransjer var fullt engasjert i tysk tjeneste. Askim Gummivarefabrikker omstillet fabrikkasjonen til forarbeidelse av Buna. Sprengstoffindustrien og sementfabrikkene gikk i Tysk tjeneste. Hele papirindustrien var fullt opp-

att med å tilfredstille det tyske krigsbehov. Alt som heter trelasthandel og treindustri av enhver art over hele Norge gikk inn for å dekke det tyske behov. Mange nye sagbruk ble satt i gang og nedlagte bruk satt i drift. Brakkebyggingen og fremstilling av flylemmer ble foretatt på tomter som ble stillet til disposisjon. Dette gjorde således godseier Mathisen, Eidevold som etter opplysninger i dagspressen skal ha tjent mellom 3 og 4 millioner kr. under krigen og som for denne sin innsats ble belønnet med stillingen i Erstatningsdirektoratet. Firmaer som And.H. Kjær, Sagbrugsforeningen, Treschow-Fritzøe, Løvenskjold, Fossum, E.A. Hammer, Berger Langmoen, brukene ved Glomma og forøvrig i alle vassdrag - leverte trelast til tyske krigsbehov. Det er neppe noen skogeier som ikke har tjent meget gode penger ved direkte og indirekte leveringer ~~XXX~~ av trelast som før eller siden havnet hos tyskerne.

Berger Langmoen i Brumunddalen bygget ny, stor fabrikk og fikk valuta til innkjøp av svenske maskinertilfortrengelse for vårt marvarebehov. Han konstruerte "Brummittplater" og fikk en seksifalt mulkt for ublu avanse på sine tyske leveringer. Da freden kom opptrekte han som hjemmefrontmann og stålhjelm og revolver. En lang rekke bruk er gått til større eller mindre utvidelser.

Så å si hver eneste blikkenslager leverte rørpiper og rørhetter for tyske barakker. Jernstøperiene utvidet for å kunne levere barakkeovner i titusenvis. Trerørfabrikker skaffet rør og beholdere av tre, som også ble konstruert for pontoner. Storm Bull konstruerte sin egen type barakker ("S.B.") og bygget sådanne for millioner av kroner. Innehaveren ble sluppet løs fra Ilebu etter sigende for utvist god nasjonal holdning.

Kan industrien imidlertid påberope seg tyske pålegg og tysk kontroll, så kan ikke handelstanden anføres sådant. For å selge varer må en drive akvisisjon. Og dette ble da også gjort i den største utstrekning. En fiskehandler av de større som Erling Moe, Oslo, kunne på tyske leveranser tjene så meget at virksomheten ble betydelig utvidet og kjøleanlegget bygget samtidig som gjelden ble betalt. Da krigen begynte å gå i tyskernes disfavør slo han om og hjalp fanger på Grini. Men over disken fortsatte han å selge fisk til Dienststaller.

Alle bygningsfirmaer lå i krigens første år flate for å få andeler i de tyske ordres. Senere gikk de over til å benytte mellemmenn. Som eksempel på hvorledes en gikk frem kan nevnes ~~XXXX~~ at Gustav Aspelin skaffet seg wire fra sine tyske forbindelser og engasjerte firmaene Wiken som mellemann. Sistnevnte mellemann er arrestert, men ikke leverandøren. Wiken ordnet sådanne forretninger for 400,000.- kroner for Aspelin og for 300,000.- kroner for Lorentzen og Wetre, Oslo. Eksemplenes antall er legio.

Fiskerienes og transportvesenets menn er i samme kasus.

Enhver med noenlunde kjennskap til norsk næringsliv og dens arbeidsvilkår vil kunne supplere listene over krigsprofiterere med tusener og titusener av navn. Det er bare et spørsmål om arbeid. En kan bare ta for seg et bransjeregister og ligningsprotokollene og spørre hvor de store fortjenester under krigen skriver seg fra. Praktisk talt utelukkende fra tyske ordres - direkte og indirekte.

Den veldige inntektsstigning som alle bransjer har hatt under krigen er imidlertid bare en del av den virkelige inntekt. En skal huske på at skattesnyteri utviklet seg fra sport til nasjonal handling ettersom det jo gjalt å la N.S. -styret i stat og kommuner få minst mulig å rutte med. Men ekstrainntektene lot seg allikevel ikke skjule. Arbeidsløshet fantes ikke og alt som kunne produseres solgte seg selv. Tyskerne tok kvalitetsvarene, surrogatene, erstatningsvarene og semiproduktene gikk til sivil forbruk og resten i svartebørsen.

En skal her huske på at beskjeftigelsen med ~~XXXX~~ fullførelse~~X~~ av tyske ordres betød en fordel. Det gjalt særlig å sikre seg mot at sjef, juniorsjef, funksjonærer og arbeidere ikke ble utskrevet til "Nasjonal Arbeidsinnsats". Aldri har trafikken i de tyske Dienststeller vært så stor som etterat denne lov trådte i kraft, og dette var dog på et meget tidspunkt av krigen. Arbeidskontorenes arkiver kan fortelle meget herom.

Men hva sier Landssvikanordningen herom? Jo, her heter det at det er avgjørende om firmaene "selv innledet forbindelsen med tyskerne, eller arbeidet ~~XXX~~ i nær forståelse med dem, påskyndet eller utvidet virksomheten uten å være tvunget til det. Etter dette er neppe mange skyldfrie idag.

Selvsagt kan det ikke bevirke straffrihet at mange også har gjort nyttig arbeid for det sivile forbruk, at de har sabotert på enkelte tidspunkter og fortrinnsvis da alle forsto at tyskerne ville tape, at der er ydet bidrag til hjemmefronten, og selvsagt kan det ikke hjelpe at en har skaffet seg pålegg som dekning eller operert med stråmenn, mellommenn og annen kamouflasje.

Men heller ikke her kan kapitlet om krigsprofiterere slutte. Vi har også de hundretusener arbeidere, gårdbrukere, gårdsarbeidere, skogsfolk, fiskere og også funksjonærer som frivillig meldte seg til de høyt betalende tyske anlegg av militære og krigsøkonomisk natur. Et så sent som i 1944 måtte myndighetene gripe inn overfor entreprenørenes lokkende og store annonser i dagspressen etter arbeidskraft som ble lovet fri reise og gratis opphold og forpleining. Det er bare gradsforskjell mellom de firmaer som tjente millioner på tyske leveranser og den småbruker som forlot sitt bruk for å tjene en månedslønn, større enn hele hans inntekt. Den tyske vernemakts parole var jo å få arbeidene utført hurtigst mulig uten hen-

syn til omkostningene. Samtidig lød der i alle år et stigende nødskrik fra landbruket som til dekning av landets forsyninger manglet arbeidskraft, nemlig den som var å finne på de tyske anlegg. Fabrikker ble jo tømt for arbeidere og hele bygder avfolket på arbeidskraft på grunn av strømmen av titusener på titusener av små, men grundige krigsprofitorer.

De 11 å 12 milliarder kroner som tyskerne brukte i Norge under krigen gikk alle mer eller mindre til "krigsprofitorerne" selv den relative bagatell som gikk til soldatenes sold ble for den største del brukt i tyske kantiner, som gikk sine varer fra norsk industri og handelstand. Hver eneste krone gikk over i nordmanns lomme på en eller annen måte. Skal en etterspore om disse milliardbeløp ble påtvunget nordmennene eller om de ble mottatt frivillig og med glede, vil rettsapparatet ha nok å gjøre noen århundrede fremover.

Krigsprofitorproblemet lar seg overhodet ikke løse og sannheten er den at alle og enhver lot seg lede av den lette adgang til ordinær og ekstraordinær fortjeneste på ordres en hadde høyeste holds ord for var fullt lovlig og straff-frie å utføre.

Nå er en gått igang med aksjoner mot enkelte "krigsprofitorer". Men det er en u-krenkelig rettsregel at der skal herske likhet for loven. En rettstat, som vil telles blandt liserte nasjoner kan ikke bryte dette urgamle rettsprinsipp. Men skal dette forfølges i alle konsekvenser så har det norske næringsliv, gårdbrukere, småbrukere, fiskere og arbeidere noen millioner fengselsår å avse. Landsvikanordningen er hverken til å misforstå eller snau med hensyn til straffeutmålingen.

De relativt få "krigsprofitorer" som er arrestert må regnes i promiller av alle virkelige skyldige.

Og på hvilke grunnlag sitter disse arrestert? I praktisk talt hvert eneste tilfelle skyldes det anmeldelser fra utenforstående. Nu er angiveri en virksomhet som for NS-medlemmers vedkommende belønnes med årelange straffer. Men denne angivervirksomhet er bare barnesnuten mot hva "gode" norske borgere har prestert overfor NS-medlemmer og krigsprofitorer. Bare landsvikavdelingen i Oslo har etter hva der er opplyst i pressen mottatt over 80,000 anmeldelser. Er det noen som tror at disse anmeldelser bare er diktert av edle motiver? En kan rolig gå ut fra at motivene er av slettete slag. Bare det mest overfladiske kjennskap til det faktiske forhold er nok til å konstatere at angiveri for krigsprofitorvirksomhet er de slettete menneskelige egenskaper som motiver. Det er konkurransenid, hevnfølelse, personforfølgelse og håp om personlig vinning. Og det er sist men ikke minst røkklegging av sine egne forhold. Jo høyere en skriker om krigsprofitorer dess mer avleder en oppmerksomheten fra egne synder, - et psykologisk urgamelt fenomen. -

Her skal bare nevnes et eneste eksempel: Henry Johansen, der som bekjent også før krigen drev millionforretninger. Hvorledes han med sin mangeartede virksomhet overhode kunne undgå å komme i forbindelse med tyske oråregivere er en annen sak. Hovedsaken er at denne fremstående mann nå har sittet over et halvt år på Ilebu. Den drivende kraft i aksjonen er advokat Sundfør, som er oppnevnt som hans bobestyrer. Sundfør er hans personlige fiende. I en sak i 1933 hvor adv. Arntzen forevrig var Sundførs motpart kom det til pinlige sammenstøt og bare adv. Sundførs ilsomme utmøllelse ~~XXXX~~ av sagførerforeningen reddet ham fra eksklusjon. Nu sitter han ikke alene som sin uvenns bobestyrer, men også som hans statsadvokat etter hva det opplyses i pressen. Selv svakt utviklet anstendighetsfølelse burde nettopp ha tilsagt ham å holde seg vekk fra denne affære. Han må vel sies i allerhøyeste grad å være moralsk inhabil. Men han opptrer også som dommer idet han i pressen erklærer at Henry Johansens fængslingskjennelse skal forlenges. Det avgjør som bekjent forhørsretten.

Burde ikke en slik en slik opptreden fra adv. Sundførs side være mer enn nok til å ta ham fjernet fra disse stillinger som han ikke er habil til og som han kun misbrøker for å kunne oppnå hevn over et menneske han har lagt hat på. Flere ganger har nu Sundfør i presse benyttet sin stilling til å sjikanere Henry Johansen og hans hustru, fru Kirsten Flågstad, i krigspresen på en måte som et hvert anstendig menneske må innse er avskyelig. I en "rettsstat" som Norge burde vel ikke en beskikket statsadvokat og bobestyrer på forhånd uttale seg om hvor lenge siktede skal sitte arrestert og heller ikke komme med uttalelser til pressen i den utstrekning han har gjort.

Har en først kikket nærmere på de arresterte "krigsprofiterers" saker og på motivene for deres arrestasjon, må en rødme av skam over en så megen menneskelig lavhet. Og dette skal en slippe løs på tusener på tusener av næringsdrivende, på hundretusener av borgere? Eller skal en virkelig slippe fri alle den som for en daglønn av 30 sølvpenger solgte sin arbeidskraft til utførelse av tyske krigsplaner?

Som forholdene er nå, råder der en veritabel mangel på rettssikkerhet. Hvis der skulde være likhet for loven kan ingen være trygg for anmeldelser og angiverier med påfølgende månedlange opphold i fengsler og leirer, mens den overbelastede etterretningstjeneste søker å komme i nærheten av saken bud. Sannelig kan en her bruke proffessor, dr. juris Skeies ord: "Vi har der hersket slik rettsløshet i landet som nå".

Det går på vår nasjonale ære løs. Det koster utallige millioner å holde dette gående. Dette har vi ikke råd til og ikke moralsk, juridisk eller sosialt lov til. Nå må alle byggende krefter settes inn i gjenreisningen. Og til denne gjenoppbygning av vårt utarmede land hører også en moralsk gjenoppbygning.

Skal denne forfølgelse fortsette påføres det norske folkelegene uløselige sår.

Når historiens dom en gang skal skrives om forholdene i Norge etter 9. mai 1945

like overfor medlemmene av Nasjonal samling, kommer der til å falle et meget stort ansvar på: Prestestanden — medkirkens præmas i spissen —, på dagspressen, på stifterne og lederne av landsvikeranordningen og på alle de titusener av "gode nordmenn" der i de siste måneder har søkt å røklegge sine egne handlinger under krigen, for ikke å bli grepet av landsvikerlovens klør.

I ly av slagordet om at "rettstaten Norge" nu er gjenopprettet (hva våre eldre jurister med prof. Skeie i spissen ettertrykkelig benekter) har pretestanden, dagspressen og nevnte "gode nordmenn" forkynnt hatets og nevgjerrighetens evangelium, og følgene er ikke uteblitt. Den der ikke har vært krass nok er blitt hånet som stripet, og de få der tillot seg å heve sin røst for å vekke folket, har man skremt med trusselbrev og på annen måte.

Straks hatets blodrøde fane ble heist den 9. mai 1945, begynte menneskejaktene her hjemme, og kvinner, mindreårige barn, menn opp i støvets alder, syke og invalider fikk alle hårdt føle hvorledes masserne selv i et opplyst land som Norge kan utfolde de aller laveste instinkter. Der har stått menn og slått seg for brystet og rost seg av å være mordere. Hjemmene ble ryddet for mønbo og løserø og forsvant som tyvegods. I fengslene er fanger blitt skutt og såret. Invalider med et ben har måttet stå i timevis med nesen mot muren. Invalider med blødende —nylig opererte — lemmer ble utsatt for en slik rå og gemen behandling, at der måtte pånytt amputeres. Det hendte også at slike forsvarsløse invalider ble slått av sine beveggede voktere med revolvere ren i ansiktet og over sårene.

I fengslene har man mistet sin forstand — og dette fenomen fortsetter å herje i fengslene. Selvmordforsøk har ofte forekommet. Ja sogar selvmord. I et tilfelle var vedkommende bonden truet under et forhør av en politimann med at han skulle sørge for at bonden mistet både gård og grunn. Bonden sturet i noen dager og så skar han pulsåren over.

Mange har fått skade for livstid gjennom dysenteri, berræ-berri oppstått gjennom sultekosten i mai og juni da de kun fikk en tredjedel av de kallerimengder en voksen mann må ha. Mange stillet sin sult ved å "stjele" kasserte poteter og kålrabi i søppelkassene. Men denne trafikk ble straks stoppet, idet der ble satt et høyt gjerde rundt søppelkassene ved kjøkkentet på Ilebu.

Alle fanger har vært utsatt for tortur —legemlig og åndelig— etter beste tyske festepemonster. Tiltross for at den tidligere justisminister offisielt har fremholdt at NS-behandles som almindelige varetektfanger, ble fangene i de første måneder på Ilebu nektet å lese bøker og aviser. Fremdeles har de ikke en vanlig varetektfanges lovlige rett til å røke

motta besøk av sine pårørende eller få tilsendt matpakker, hva selv Grinifangene fikk lov til. Gud nåde de der gripes i å spille bridge for da kommer straffen med celle i fen-galet.

Den samme behandling av fanger er blitt øvet i de fleste fengsler landet rundt, så det synes klart, at der er utgått en parole fra høyere hold.

Disse mennesker, der har satt dette Gestapo system i scene og likeså der har vært de utøvende menn - har et forferdelig ansvar på sine skuldre, som de engang bør trekkes til ansvar for.

Disse mennesker har skapt en kløft mellom to lag innen vårt samfund og som det kan komme til å ta en menneskealder å slå bro over, hvis disse forhold skal fortsette, og hvis disse forhold skal fortsette, og hvis landsvikanordningen skal praktiseres på den måte som kun NS-medlemmer har fått føle.

Hele vårt samfund er ute på et skråplan som fører til en dyp avgrund, hvor splid og landskap kommer til å herske mellom landsmenn i en årrekke fremover - nettopp fordi der er utøvet en rå og umenneskelig behandling mot de fleste NS-menn og kvinner - fordi disse alle som en mener at all rettssikkerhet er forsvunnet her i landet. Noen likhet for loven er det jo ikke lenger tale om.

Når en nå tilslutt taler om likhet for loven kan det være på sin plass å minnes noen ord i en redaksjonell artikkel i Verdens Gang sommeren 1945, hvor regjeringen Nygårdsvolds forhold i tiden før den 9. april 1940 ble behandlet. I denne stod der:

"Til Johan Nygårdsvolds heder skal der derimot sies, at han er en av de få politikere, som har stått åpent frem og innrømmet sine feil her. Hele folket vil huske, da han gjorde det i en rikshandlingstale fra London. Det var en ærlig manns avbikt i en tung stund".

Nygårdsvold fikk avlad av Stortinget med æreslønn fremover. Hadde denne regjering gjort sin plikt mot fedrelandet - hadde der aldri blitt konstruert et slikt ord som landsviker. På dette hold skulde de første sokelys være rettet, når det gjelder landsvik. I de hektiske dager sommeren 1940 var der mange som feilet - selv våre aller høyeste menn med kirkens prima spissen. Skal der nu være likhet for loven, hvorfor skal en da ikke også gi avlad til de medlemmer av NS, som ikke direkte har gjort noen forbrydelse, men som kun har fulgt sin overbevisning. Selv om mange nu mener de har tatt feil av veien og målet, så er de dog ikke alle som å ha feilet.

Oslo den 14 januar 1946.